

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/2

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

ÖTVÖS PÉTER

„Térdet fejet neki hajték”

Balassi Petrarca-élménye (kísérlet) 9

SZOLYKA HAJNALKA

„Honi héroszok”

Panteonizáció Kazinczy két korai episztolájában 27

KRITIKAI LAPOK

BALÁZS-HAJDU PÉTER

Tükör által homályosan

A magyar ponyva új tüköre: Tanulmányok a népszerű nyomtatványok kutatásáról, szerk. CHIKÁNY Judit, Csórsz Rumen István, Bp., Reciti, 2024 (Reciti Konferenciakötetek, 28). 49

ERDŐS ANGELIKA

„Tinódiak” és a hungarus héroszok

Ács Pál, *Hősök és hőseinek: A magyar hősköltészet Zrínyi előtt*, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2024. 57

HAJDU PÉTER

A szklabonyai fiú, aki a magyar irodalmi életet hódította meg

Császtvay Tünde, *Kettős tükörben: Mikszáth Kálmán élete és kora*, Bp., Osiris, 2024 (Osiris Irodalomtörténet). 61

NÓBIK ATTILA

Nőtörténetírás és ismeretterjesztés határán. Szécsi Noémi nőtörténeti köteteiről

Szécsi Noémi, *Lányok és asszonyok aranykönyve: Szépség, egészség, termékenység és sexualitás a 19–20. század fordulóján*, Bp., Park, 2019; *Régen minden lánynak jutott férj: A nők neveltetése és szereplehetőségei a 19–20. század fordulóján*, Bp., Park, 2024; *Jókai és a nők*, Bp., Magvető, 2025. 71

HASZNOS MULATSÁGOK

JÓKAI 200

OWAIMER OLIVER – RADNAI DÁNIEL SZABOLCS

Egy hírhedt kalandor a tizenkilencedik századból

Megjegyzések a Jókai-évről 79

FILLÉRTÁR

LOVAS BORBÁLA

Vergilius eclogáinak fordításai egy unitárius kódexben 103

Három ecloga-fordítás az Ms. U. 59. jelzetű kódexből (Közzéteszi Lovas Borbála) 111

ERDŐS ANGELIKA

Guido de Columnis Trója-regényének első fordítása egy 17. századi naptársorozatban 121

Igazán való históriája amaz régenten való Trója városának első romlásának és épületinek,

végére veszedelmének (Közzéteszi Erdős Angelika) 139

A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	151
A lapszám szerzői	153

Owaimer Oliver – Radnai Dániel Szabolcs

Egy hírhedett kalandor a tizenkilencedik századból

Megjegyzések a Jókai-évről*

A Jókai-bicentenárium 2025-ben nem csupán ünnepi alkalom, hanem lehetőség is arra, hogy mérleget vonjunk, miként alakult az elmúlt évtizedekben Jókai Mór irodalomtörténeti megítélése, illetőleg hogy annak nyomán hogyan él tovább az egykori írófejedelem alakja és munkássága a szélesebb kulturális emlékezetben. Az emlékévet olyan értelmezői modell alapján képzelhetjük el, melyben az egyes társadalmi alrendszerek tudás-előállító szerepet töltenek be a kultúrában, majd bizonyos tartalmak popularizáció útján továbbterjednek a társadalmi emlékezetben. A Jókai-év esetében célszerűnek látszik a tudomány, pontosabban az irodalomtörténet-írás működését középpontba helyezni, majd annak hatásait vizsgálni a tágabb kulturális térben.

Ahhoz, hogy a Jókai-bicentenárium tudományos fejleményeit és az emlékév szélesebb hatókörű hozadékait fölmérjük, szót kell ejtenünk arról is, honnan indulunk. Tehát a Jókai-olvasás utóbbi évtizedekben tapasztalható megújulásáról kell beszéljünk, hogy aztán – mintegy pillanatképet készítve – aktuális metszetét láttassuk a folyamatnak. Természetesen emberi erővel lehetetlen volna az utóbbi évek kutatásainak és kulturális kisugárzásainak minden lényeges mozzanatát áttekinteni – különösen úgy, hogy az emlékév még tart, s aligha zárul le majd a naptári év végével. Néhány meghatározó irány azonban talán már most is kirajzolódni látszik. A továbbiakban ezért nem a dömpingszerűen fölhalmozódott Jókai-értelmezések részletes lajstromozására vállalkozunk, hanem a szakirodalom főbb előzményeit és az újabb megközelítési tendenciákat tekintjük át, hogy az emlékév eseményeit az ezredforduló után megújuló Jókai-értés tágabb kontextusából szemlélhessük.

A hagyományos Jókai-kép lebontása

Az 1970-es, '80-as évekre – miközben ekkor még szakadatlanul készültek a '60-as években megindult *Jókai Mór Összes Művei* kritikai kiadás kötetei – voltaképp megcsontosodott a Jókai-életműnek a marxista irodalomszemlélet keretei közé illeszthető értelmezése. Ez a szemlélet bizonyos szempontból a 19. századi népies-nemzeti

* A szerzők köszönettel tartoznak Vaderna Gábornak és Szajbély Mihálynak, amiért megjegyzéseikkel és korrekciós javaslataikkal támogatták a szöveg elkészülését.

irány és a Horváth János-i „nemzeti klasszicizmus” romantikaellenességéből táplálkozott, így Jókait egyfelől a szélsőséges franciás romantika áramlatába helyezte (s marasztalta el), a nemzet „nagy mesemondójaként” méltatta, kiemelte a mellékszereplők realista megformáltságát, illetve 48-as forradalmi szerepvállalása révén irodalmunk „haladó hagyományai” közé emelte.¹ Ezzel párhuzamosan az újvidéki Bori Imre a korabeli magyarországi megközelítésektől eltérő szemlélettel, a századfordulós irodalom tágabb összefüggésében közelített Jókai életművéhez.² Munkái azonban – talán periférikus megjelenésük, talán a hazai irodalomtörténet-írás zártabb intézményi keretei miatt – csekély hatást gyakoroltak a Jókai-recepció alakulására. Később, noha készültek jelentős tanulmányok,³ e rögzült beállításon az 1989–90-es rendszerváltozás s vele együtt a korszak teoretikus-módszertani pluralizmusa, a marxista dogmák gyöngülése sem változtatott gyökeresen. Néhány 19. és 20. századi szerzővel szemben, kiknek kritikai és irodalomtörténeti értékelését látványosan fölülírta (vagy legalábbis átrajzolta) az irodalom- és kultúrpolitikai átalakulásból következő „elméleti bumm” – úgymint: Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor –, Jókait egy ideig elkerülte a radikális újraértelmezési hullám. A ’90-es évek egyik legjelentősebb – ma már alapvető viszonyítási pontnak tekinthető – Jókai-értelmezése Fábri Anna *Jókai-Magyarország* (1991) című kötete volt. A könyv leginkább társadalom- és művelődéstörténeti távlatból kínált új nézőpontot, ám egyik legfontosabb tézise – miszerint Jókai regényei nem „tükrözték”, hanem inkább *létrehozták* a 19. századi Magyarország képét – a maga idejében igencsak alulexponált maradt.⁴ A korszakra jellemző, hogy az 1999-es, a Korona Kiadó *Klasszikusaink* sorozatában megjelent Jókai-kismonográfiát is Nagy Miklós jegyezte – aki már több mint három évtizeddel korábban a Sőtér István-féle *A magyar irodalom története* („Spenót”, 1964–66) Jókai-portréját is készítette.⁵ (Ne feledjük: e sorozatban oly kezdeményező erejű, újító szellemiségű kismonográfiák jelentek meg, mint Margócsy István *Kísérlet* alcímű Petőfi-könyve és Eisemann György Mikszáth-kötete.)⁶ Mindez persze a rendszerváltás évtizedében

1 MARGÓCSY István, *Előszó: Jókai Mór fogadtatástörténete = Jókai Mór emlékezete*, szerk. MARGÓCSY István, Bp., Osiris, 2022 (Osiris Irodalomtörténet), 9–25, 21.

2 BORI Imre, *A magyar „fin de siècle” írója: Jókai Mór (I–IV)*, Híd, 1975/11, 1975/12, 1976/1, 1976/2; Uő, *A magyar „belle époque”* = B. I., *A magyar irodalom modern irányai*, Újvidék, Fórum Kiadó, 1985, I, 114–126.

3 Vö. EISEMANN György, *A kozmosztól a szigetig (Romantizálás és regényforma Az arany emberben)*, It, 1991/2, 253–275.

4 FÁBRI Anna, *Jókai-Magyarország*, Bp., Skiz, 1991. A könyv visszhangjáról: TAKÁTS József, *Módszertani berek: Írások az irodalomtörténet-írásról*, Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2006, 52 (később megjelent: Uő, *Társasnyelvészet és irodalomtörténet-írás* = T. J., *Ismerős idegen terep*, Bp., Kijárat, 2007, 55–77, 76); IMRE László, It, 1992/4; SZILASI László, Magyar Napló, 1992/10, ItK, 1993/1; ÁRPÁS Károly, Forrás, 1992/5.

5 NAGY Miklós, *Jókai Mór (1825–1904) = A magyar irodalom története IV: 1849–1905*, főszerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai, 1978 [1965], 284–320; Uő, *Jókai Mór*, Bp., Korona, 1999 (Klasszikusaink).

6 Amit Szilágyi Márton megjegyyez az *Ahol a pénz nem Isten* (1904) című utolsó (és befejezetlen) Jókai-regény Nagy Miklós-féle értelmezéséről, az általánosságban is elmondható a kötetről:

összefüggött egy jelentős kutatói generációváltással, illetve a Jókai-regények népszerűségének korabeli (a maihoz képest még elenyésző) visszaszorulásával is. Ahogy Imre László fogalmazott 1992-ben Fábri Anna könyvét bírálva: „Elnéptelenedő, elárvuló tudományterület a XIX. század második felének kutatása, s Lengyel Dénes, Nacsády József, Sőtér István és mások kiesése után a Jókai-szakirodalom doyenjévé, s egyben egyetlen kiemelkedő művelőjévé váló Nagy Miklós tevékenysége mellett nem is nagyon beszélhetünk számottevő Jókai-munkálatokról.”⁷

A '90-es évek akadémiai közegében tehát tovább élt az a beállítódás, mely Jókait végső soron a könnyen és gyorsan fogyasztható tárcaregényt „industriális” módon gyártó, népszerűséghajhász szerzőjeként marasztalta el.⁸ E korszak újtóan ható fejleménye Szilasi László régi magyaros irodalomtörténész Jókai-publikációinak megjelenése volt, melyek jelentős szerepet játszottak a Jókai-kép revíziójában. Az 1992-től folyóiratokban közölt, majd könyvként *A selyemgubó és a „bonczoló kés”* címmel 2000-ben megjelent Jókai-értelmezésének legfőbb újdonsága az volt, hogy érdeklődését a Jókai-szövegek esztétikai teherbírásának kérdése (s az ekképp megfogalmazható elismerés vagy elmarasztalás firtatása) helyett a Jókai-olvasásra, a Jókai-befogadás alaptípusaira és belső hagyományozódására irányította.⁹ A dekonstrukcióból inspirálódó Szilasi kreatívan és látványosan bontotta elemeire, illetve rendezte újra a Jókai-értés bevett eljárásait, s gondolatmenetét egy-egy műinterpretációval is illusztrálta. Művének több vonása is kezdeményező erejűnek mutatkozott az új évezredben. A Northrop Frye nyomán bemutatott Jókai-féle románcos¹⁰ regénypoétikának később átfogóbb elemzései születtek.¹¹ S ez lehetőséget kínált a Jókai-poétikával szemben megfogalmazott előítéletek perújrafelvételére is.¹² Ezzel

„álláspontját a szerző kései monográfiájában finomította ugyan, de alapvetően nem adta fel.” SZILÁGYI Márton, *Az elhibázott Teremtés (Jókai Mór: Ahol a pénz nem Isten) = Sz. M., Torlódások: Tanulmányok a 19. század második felének prózapoétikájáról*, Bp., Kalligram, 2025, 190–203, 190.

7 IMRE László, *Fábri Anna: Jókai–Magyarország*, It, 1992/4, 947–949, 947.

8 FARKAS Evelin, *A legmagasabb polcra kerülő Jókai-művek értelmezői potenciáljáról: beszélgetés Hansági Ágnessel és Bényei Péterrel*, Alföld Online, 2025. november 8., <https://alfoldonline.hu/2025/11/a-legmagasabb-polcra-kerulo-jokai-muvek-ertelmezoi-potencialjarol/>.

9 SZILASI László, *A selyemgubó és a „bonczoló kés”*, Bp., Gondolat–POMPEJI, 2000 (deKON KÖNYVEK). Lásd SZILASI László, *A teljesség elrendezése*, Magyar Napló, 1992/10, 38–39; Uő, *Fábri Anna: Jókai–Magyarország*, ItK, 1993/1, 148–151.

10 A románcos és a novel típusú regénypoétika műfaji különbségeire jóval korábban fölhívta a figyelmet: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kemény Zsigmond*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 42–96.

11 NYILASY Balázs, *A románc és Jókai Mór*, Bp., Eötvös Kiadó, 2005; SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór (1825–1904)*, Pozsony, Kalligram, 2010 (Magyarok emlékezete), 246–250.

12 HANSÁGI Ágnes, *A kánon egyszólamúsítása: A Jókai-precedens és a magyar romantika kánonja az ezredfordulón = H. Á., Klasszikus – korszak – kánon: Historizáció és temporalitáspaszta az irodalomtudomány történeti koncepcióiban*, Bp., Akadémiai, 2003, 104–118; Uő, *Tárca – regény – nyilvánosság: Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Bp., Ráció, 2014, 23–79; Uő, *Mit jelent ma Jókait olvasni?*, Tiszatáj, 2021/4 (Diákmelléklet), 117–127; Uő, *Irodalmi kommunikáció és műfajiság: A Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a korai modernségig*, Bp., Akadémiai, 2022. Főképp a 2. „A klasszikus modern Jókai” című fejezet. Elérés: https://mersz.hu/dokumentum/m997ikm__1/.

párhuzamosan a Jókai-életrajz körvonalainak revíziója is megindult, mindenekelőtt a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Jókai-hagyaték katalogizálásának köszönhetően, amelyet a szélesebb közönség számára friss szemléletű kiállítások közvetítettek.¹³ E ponton említendő az a tudományos konferenciasorozat, amelyet Hermann Zoltán és Hansági Ágnes kezdeményezett, s amely az életmű újrafelfedezését tűzte ki célul. Az első ilyen ülészak 2004 decemberében került megrendezésre Révkomáromban,¹⁴ majd 2012-től szinte évente tartottak Jókai-konferenciát Balatonfüreden, egészen 2020-ig. Az újabb és újabb kutatógenerációk értelmezéseinek teret adó tanácskozások eredményei tanulmánykötetek sokaságában láttak napvilágot.¹⁵

A Jókai-kutatások megújulásához tehát elsősorban a recepció generális újraértékelésére volt szükség. Ennek nyomán pedig aktuálissá vált egyrészt Jókai nemzetnevelő és nemzetpolitikai szerepének – azaz e beállítás egyoldalú hangsúlyozásának – fölülvizsgálata, másrészt azoknak a lélektani vagy társadalmi igényű realista normáknak a gyökeres újragondolása, amelyek felől az életművet a tragikum hiánya, a jellemábrázolás pszichológiai hiteltelensége és a romantikus elemek túlsúlya miatt bírálták visszatérően. Mindemellett elengedhetlenné vált annak az értelmezési keretnek a lebontása is, amely Jókai munkásságát kizárólag a regényekre – s azon belül is a mintegy tucatnyi „nemzeti irányregényként” olvasható műre – szűkítette, az 1875 utáni alkotói korszakot következetesen leértékelve, a gazdag novellisztikát pedig szinte teljesen figyelmen kívül hagyva.

Kérdésként vetődik fel azonban, hogy a több mint másfél évszázada rögzült és kanonizálódott Jókai-kép helyébe milyen alternatív értelmezés állítható a legújabb kutatások nyomán. A nemzetfejlődés történetét elbeszélő nagy mesemondó nosztalgikus alakja már határozottan kifakult, miközben az újabb interpretációs kezdeményezések éppen napjainkban sűrűsödnek össze egy, a populáris diskurzus számára is hozzáférhető értelmezési paradigmává. Ez az átmeneti állapot az író szélesebb körű recepcióján is érezteti hatását, amelynek egyik szimptomatikus esete Jókai „hivatalos” politikai és közéleti emlékezete – pontosabban annak hiánya. E diskur-

13 Lásd „Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”: A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-gyűjteményének katalógusa, I–III, Bp., PIM, 2004–2018; *Jókai Budapestje*, szerk. RÓZSAFALVI Zsuzsanna, LUGOSI András, Budapesti Negyed, 2007. ősz; HAMVAY Péter, *Egy másfajta Jókai-kultusz: Beszélgetés a MúzeumCafé-díjas Kalla Zsuzsával a balatonfüredi új állandó kiállításról*, MúzeumCafé, 2011/2, 86–87; TÖRÖK Lajos, *Jókai Mór élete és az irodalom emlékezete*, Árkádia, 2018, http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_irodalom/IRO003_TAN_torok.pdf.

14 A konferenciából készült kötet: „Mester Jókai”: A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Bp., Ráció, 2005.

15 *Jókai & Jókai: Tanulmányok*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Budapest, L'Harmattan Kiadó–Károli Gáspár Református Egyetem, 2013; „...író leszek és semmi más...”: *Irodalmi élet, irodalmiság és öntükröző eljárások a Jókai-szövegekben*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2015; *A kispróza nagymestere: Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2018; „...nekem is van egy hőstetem, amivel dicsekedni lehet”: *Dráma, adaptáció és teatralitás a Jókai-jelenlétben*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Tempevölgy, 2023.

zus főbb centrumai – például az emlékévé „zsebpénznyinek számító forintszázmilliókat, pár milliárdnyit” fektető illetékes minisztérium felületei¹⁶ – továbbra is a nemzeti identitás (és szuverenitás) irodalmi megtestesítőjeként, „a legmagyarabb íróként” hivatkoznak Jókaira.¹⁷ A kormányzati finanszírozásból a Kertész Imre Intézetten keresztül támogatott pályázatok képzőművészeti, színházi, valamint dokumentumfilm, játékfilm és televíziós adaptációk forgatókönyvének elkészítésére ösztönzik a kortárs művészeti közeget. Az emlékévé további projektjei – például a „Mindenhol Jókai” interaktív térkép és a Jókai Labor – a Jókai-kultusz interaktív tételét célozzák. Ugyanakkor a koncepció tanácsalansága is jól kiérezhető az emlékévé hivatalos weboldalán, a 200jokai.hu-n olvasható, döntően a rendszerváltás előtti Jókai-értés sablonjaiból építkező bevezetőből:

„Jókai volt, van és lesz, mert vitathatatlanul legelő jár a legnagyobbak között. Regényei és írásai egyszerre szórakoztatnak és építik a nemzeti öntudatot. Monumentális életművének társadalomformáló ereje nemzetünk sorsát formálja. Jókai immár évszázadok óta az a tükör, amelyben mi, magyarok meglátjuk saját álmainkat. Megmutatta a legszerethetőbb, legjobb Magyarországot, azt a hazát, amelyre mindannyian vágyunk. Műveiben a haza iránti hűség, az emberség, az esendőség nem csak szavakban van ott: jelen van hősei minden lélegzetvételében, minden cselekedetében. Olyan hősök ők, akik nagyobbá tudtak válni önmaguknál, meg tudták haladni saját sorsukat. A »mesemondó fejedelem« mindent tudott. Írásaiban végtelen rétegekben mesélt. Mesélt kalanddal, románcsal, sorsfordító érzelmekkel, humorral, ábránddal, igazsággal, reménnyel. Ő mesélt a legszebben hazáról, szerelemről, szabadságról, hitről – mindenről, amiről az emberi élet valójában szól. Jókai Mór születésének 200. évfordulója alkalmából az Országgyűlés 2025-öt emlékévvé nyilvánította. A Kulturális és Innovációs Minisztérium az írógénusz születésének bicentenáriuma, 2025. február 18-án egész éves programsorozatot indított útjára, melynek célja, hogy méltó módon tisztelegjünk a magyar irodalom kiemelkedő és máig az egyik legnépszerűbb írója és életműve előtt. Emlékezzünk közösen a legmagyarabb íróra! Vivát Jókai! Éljen!”¹⁸

16 HERMANN Zoltán, *A nagy experimentátor: 200 éve született Jókai Mór*, Élet és Irodalom, 2025. febr. 14.

17 Lásd *200 éve született Jókai Mór – kulturális évaddal tiszteleg a KIM*, Szabad Föld, 2025. 02. 18., <https://szabadfold.hu/kultura/2025/02/jokai-mor-kulturalis-evad-bicentenarium>; *Jókai 200 – Hankó Balázs: A Jókai-emlékévé a hazaszeretet éve*, kormány.hu, 2025. 02. 18., <https://kormany.hu/hirek/jokai-200-hanko-balazs-a-jokai-emlekeve-a-hazaszeretet-eve>; *Jókai a legmagyarabb író*, Magyar Hírlap, 2025. 03. 17., <https://www.magyarhirnap.hu/kultura/20250317-jokai-a-legmagyarabb-iro>.

18 Lásd <https://200jokai.hu/>

Az író mai médiabeli jelenléte is hullámozó képet mutat. Egyfelől a közmédia műsoraival teret biztosítanak a fölkészült szakemberek tudományközvetítő törekvéseinek (illetve a hivatalos kultúrpolitikai irányvonalat képviselő kezdeményezéseknek),¹⁹ továbbá államilag támogatott irodalomnépszerűsítő médiaprojektek is ösztönzik a szélesebb közönség megszólítását, a gasztronómiától a mesterséges intelligenciáig ívelő témarepertoárral.²⁰ Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a kultusz spontánabb megnyilvánulásai mintha marginálisabb teret kapnának a nagyobb elérésű platformokon – például a 2017-es Arany-évhez vagy a 2023-as Petőfi-évhez viszonyítva. A legolvasottabb orgánumok némelyike ugyan igyekszik lelkiismeretesen tudósítani az ünnepi év tudományos fejleményeiről és ismeretterjesztő kezdeményezéseiről,²¹ mások azonban szinte teljes mértékben mellőzik a témát.²² Figyelemre méltó az is, hogy a manapság egyre nagyobb teret hódító, a fiatal olvasóközönség elsősorú tájékozódási pontjává váló újmédiás platformok sem tartották különösebben szükségesnek a hivatalos Jókai-emlékévhöz kapcsolódó megemlékezést. Például az átalakuló médiakörnyezet talán leglátványosabb áttörését mutató, a Petőfi-bicentenáriumból még nagyszabású adásban megemlékező *Partizán* közéleti YouTube-csatorna sem szentelt adást Jókainak. Leginkább a nagyobb hírportálok rétegfogyasztókat megszólító könyves podcastjaiban jelenik meg a Jókai-téma, gyakran az olvasáskultúra gyökeres átalakulásának, egy új Jókai-kép bemutatásának az igényével („máshogy is lehetne olvasni?”), illetve az író korszerűségének vagy korszerűtlenségének összefüggésében.

A következőkben a rendkívül szerteágazó szaktudományos kutatások csomópontjait mutatjuk be. Olyan értelmezési tendenciákat veszünk számba, amelyek a Jókai-kép jelenlegi átalakulási folyamatának lehetséges irányait vázolják föl, és a 21. századi irodalomtudomány horizontján is érvényes Jókai-emlékezet lehetősége felé mutatnak.

A romantikus és/vagy modern Jókai

Az ezredforduló után mind nagyobb érdeklődés támadt Jókai kései művészeire. A tizenkét regényt tartalmazó „Jókai-nagyciklus” (1855–1874)²³ utáni alkotások

19 AZ M5 csatorna *Librettó* című műsorában például Rózsaferi Zsuzsannát és Gajdó Tamás színháztörténészt kérdezték Jókai életéről. Lásd <https://mediaklikk.hu/cikk/2025/02/13/mar-legendas-talalkozasuk-elott-ismerhetette-egymast-jokai-mor-es-laborfalvi-roza/>.

20 Lásd HAJABÁCSNÉ Dr. DOBOS Dóra, *Jókai Mór és a magyar konyha – a Jókai-bableves*, mkvm.hu, 2025. április 2., <https://mkvm.hu/jokai-bableves/>; *Vissza a jövővel a múltba: Bíró Ada interjúja Jókai Mórral*, <https://mediaklikk.hu/duna/cikk/2025/03/15/vissza-a-jovovel-a-multba-biro-ada-interjuja-jokai-morral/>.

21 Lásd az index.hu anyagait a Jókai-év fejleményeiről: <https://index.hu/24ora/?cimke=j%C3%B3kai+m%C3%B3r>.

22 Az emlékévi folyamán a telex.hu-n 2025 novemberéig összesen egyetlen cikk foglalkozott Jókaiával, a Kertész Imre Intézet pályázatainak egyik sajtótájékoztatóját összegző rövid híradás: <https://telex.hu/after/2025/03/18/dokumentumfilm-sorozat-jokai-mor-elete>.

23 Vö. ZSIGMOND Ferenc, *Jókai*, Bp., MTA, 1924, 172–222; SZILÁSI, *A selyemgubó...*, i. m., 80–81.

újráfelfedezése egyszerre adott lehetőséget arra, hogy a későromantika és az irodalmi modernség poétikai eljárásainak azonosításával a Jókai-értés elrugaskodjon az „eszmei mondanivalót” firtató interpretációk 19. és 20. századi hagyományától a nyelvcentrikus elemzések felé. Fried István az *Öreg Jókai nem vén Jókai* (2003) című tanulmánykötetében a Jókai-szövegek, s mindenekelőtt a kései Jókai-próza modern és posztmodern megszólíthatóságát kívánta előtérbe állítani, az életmű kevésbé ismert darabjainak a 20. századi modernség felől történő értelmezésével, a szerzőre jellemző komparatív eszköztárral – hasonlóképp a valamivel korábban megjelent *A posztmodern Petőfi* (2001) című kötetének ambíciójához.²⁴ Fried ekkori s azóta írott könyveiben,²⁵ melyek legutolsó darabja 2024-ben jelent meg, voltaképp a korábban említett Bori Imre egykori írásainak fonalát vette föl újra, amennyiben a kései Jókai-ban egyszerre kívánta láttatni a „folytatódó romantika”²⁶ reprezentánsát és a századvégi modernsége (esztétikai tekintetben is) érzékenyen reagáló, korszerű alkotót.

Fried István munkái mellett ez a megközelítési mód tükröződik Hansági Ágnes tanulmányaiból és 2022-ben megjelent akadémiai értekezéséből is.²⁷ E kérdésirányok újszerűsége és revelatív ereje abban áll, hogy nem pusztán a kései pályaszakasz, s nem is csak önmagában a „Jókai-életmű” újrapozicionálását, hanem a hagyományos korszakértelmezések revízióját is sürgetik, a komparatív megközelítés révén nemritkán világirodalmi kontextusában tárgyalva az életmű távlatait.²⁸ Hansági elemzéseinek végkövetkeztetései egyfelől romantika és modernség bonyolult viszonyára és határainak kijelölhetetlenségére figyelmeztetnek, ugyanakkor nem nélkülözik egyfajta hagyományos, lineáris időbeliségre (folyamatosságokra és fordulatokra) épülő korszakretorikát sem: „A magyar századfordulós modernség »prózaforulatát« Jókai a fabuláris rend lebontásával, de nem a fabula teljes kiiktatásával viszi végbe.”²⁹ Ez a tendencia az emlékév tematikus számainak tárgyválasztásában is érzékelhető: például az *Alföld* tematikus számában egyetlen tanulmány fordult Jókai „klasszikus” korszakához, méghozzá Margócsy István provokatív célzatú *A kőszívű ember fiai*-elemzése, amely kifejezetten éles és elutasító bírálatot fogalmazott meg az egykor népszerű regénnyel kapcsolatban.³⁰

24 FRIED István, *Öreg Jókai nem vén Jókai: Egy másik Jókai meg nem történt kalandjai az irodalomtörténetben*, Bp., Ister, 2003.

25 Lásd FRIED István, *Jókairól másképpen*, Bp., Lucidus, 2015; Uő, *Jókai Mór életrajzi és más furcsaságok*, Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2024.

26 EISEMANN György, *Műfaj és közeg – hatás és jelentés: Jókai Mór és a későromantikus magyar próza*, Bp., Ráció, 2018.

27 HANSÁGI, *Irodalmi kommunikáció és műfajiság...*, i. m.

28 E kérdésirányok megvitatására az emlékév keretében is szerveződtek angol és német nyelvű ülésszakok Balatonfüreden („Jókai, Maurus (1825–1904), ungar. Romanschriftsteller; Schwarze Diamanten”: Jókai Mór a 19. század világirodalmában, fordítások, fordítók, kiadói kapcsolatok és művészbártságok tükrében, Balatonfüred Kongresszusi Központ, 2025. október 2–3., program: <https://kultura.hu/esemenyek/nemzetkozi-konferencia-jokai-mor-szuletesenek-200-evforduloja-alkalmabol-1-1>) és Bécsben (*Jókai und Wien*, Bécs, Collegium Hungaricum, 2025. november 24–25.).

29 Uo., 7. („Következtetések” című fejezet.)

30 MARGÓCSY István, *Egy rossz regény látványos történeti karrierje (Kritikus szemmel A kőszívű ember fiairól)*, *Alföld*, 2025/10, 31–42.

Persze a kései pályaszakaszra fókuszáló megközelítés és a korszakolás fenti modellje nem teljesen tart számot konszenzusra. Másutt, ugyane probléma tárgyalásakor ettől eltérő megfogalmazásokkal is találkozhatunk. Margócsy István például az 1840-es évek romantikus irodalmi termelésének kontextusában véli megragadhatónak Jókait, akinek életművében a 19. századi romantika általános revíziójának a lehetőségét látja.³¹ Aprólékosabban foglalkozott a romantikakérdéssel Szilágyi Márton, aki a Petőfi-életmű tükrében keretezte újra Jókai korai pályaszakaszát, a két szerzőt a magyar romantika „ikercsillagaiként” bemutatva. Talán ő fogalmazta meg a legélesebben Jókai „modernségével” kapcsolatos kételyeit Fried István legutóbbi Jókai-könyvéről írott recenziójában:

„Jókai hatalmas életműve – miközben számos jelzett és rejtett világ-irodalmi kapcsolattal rendelkezik, akár az őt megelőző, akár a vele egykorú jelenségekre ügyelünk is – egy a kelet-közép-európai irodalmi régió belül is sajátos változatát képviseli a romantikának. Más-képpen fogalmazva: Jókainak köszönhető az, hogy van egy nagy romantikus prózaírói életműve a magyar irodalomnak. Ráadásul olyan, amely nem önismétlő módon alkalmazott bizonyos regényszerkesztési, prózapoétikai sémákat, hanem számos változatát volt képes kidolgozni a romantikus szövegalkotásnak. Ennek egyfajta irodalomalapító funkciója is van, ahogyan ez rendkívüli, napjainkig elérő hatástörténetéből látható, valamint egykorúan komoly nemzetközi figyelmet is tudott kelteni [...] A romantika irodalmának a kelet-közép-európai térségben eleve volt egy alapozó szerepe [...], legföljebb nem mindenhol azon a színvonalon és azzal a kisugárzó hatással, mint amelyet Jókai képvisel. Természetesen ez az alapító jelleg inkább újraalapítást vagy újrastrukturálást jelent (hiszen a magyar irodalom nem Jókaival kezdődik), de a romantika erős és kiépült (s ugyanakkor persze egyedi) változatának a kidolgozásában felbecsülhetetlen jelentősége van Jókai hatalmas életművének.

Ebben az értelemben nem várandó s várható el, hogy ez a tradíció »modern« is legyen: éppen romantikusságában áll a legfőbb értéke. Az interpretációknak pedig sokkal inkább az a tétje, hogy fel tudják-e mutatni, mennyire sokrétű és mi mindent képes befogadni a romantikának az a variációja, amelyet Jókai létrehozott – mondhatni, mennyi olyasmit, amelyet majd a modernitás is újra felfedez, s olykor újdonságként jelenít meg. Ettől persze nem Jókai lesz »modern« jelenség, hanem a modernitás visz tovább számos olyan hagyományelemet, amelyet már a romantika is a jogaiba iktatott. Megkockáztatom, anélkül, hogy újabb, s nyilván részleges definíciót akarnék adni: a modernitás – innen nézvést – talán úgy is körülírható, mint hagyományértelmezés-

31 MARGÓCSY István, *Vissza a Nepean-szigetre! Levél Jókai Mórhoz 1883-ból: Irodalomtörténeti vizió*, Jelenkor, 2023/9, 912–920.

sek aggregátuma. S ha van valami használható ebben a benyomásban, akkor az elsősorban Jókai életművéből kiindulva látható be.”³²

Bényei Péter megfogalmazásából pedig az tetszik ki, hogy a nagy stílus- és eszmetörténeti irányzatok hangsúlyozása, illetve azok konkrét életművekre vonatkoztatása nincs igazán hasznunkra a szorosabb szövegelemzésekben: „Jókai sem realista, sem modern regényíró nem volt, sőt úgy vélem, radikálisan még kései korszakában sem formálódott át regényeinek poétikai karaktere, valamint az általuk színre vitt világnézeti beállítódás. Nem romantika és realizmus, vagy romantika és modernség töréspontjain kell keresni a szövegek mélylélektani utalásrendszerét, antropológiai tudását, hanem a bejáratott és részben transzformált poétikai alakzatok sajátos metapszichológiai teljesítményére érdemes koncentrálni.”³³ Bényei Jókai-olvasása egyébként abban a tekintetben is inspiratív vállalkozás, hogy Jókai prózavilágának és „romantikájának” két neuralgikus pontját értékeli újra: emlékezetelméleti és pszichológiai kontextusban vizsgálja a történelemábrázolás komplexitását és a lélektani reprezentáció jelenlétét a művekben. Továbbá ide kívánczik a romantika–modernség problémakörének egyik legtávlatosabb válaszkísérlete, azaz Eisemann György korábban már említett „folytatódó romantika”-konceptiója, amelyet a szerző részletgazdag elemzésekben bontott ki, s amely talán integrálni tudja a fönt sorjázott romantika- és modernségfölfogásokat.³⁴ (A romantika, realizmus és modernség terminusait a szakirodalom persze eltérő elméleti keretek között és különböző célzattal használja: a marxista – romantikától a realizmus felé tartó – fejlődésivtől a romantika folytonosságát tételező állásfoglaláson, valamint a regénytechnika korszerűsödését, lélektani ábrázolásmódját vizsgáló megközelítéseken át egészen a szemiotikai, médiatörténeti, antropológiai paradigmákig. E koncepciók részletes kibontására azonban jelen keretek között nincs mód.)

A Jókai-próza kísérletező, a modernség irányába mutató jellege bizonyos mértékben a szélesebb recepcióban is visszhangra talált: az sem ritka, hogy a publicisztikai beszédmód egyenesen a posztmodern jelzőt társítja az író neve mellé.³⁵ E szövegközpontú megközelítésmód azonban kevésbé a tömegmédia, illetve az ünnepi vagy szórakoztató jellegű rendezvények és ismeretterjesztő tartalmak által formált Jókai-emlékezetben bizonyulhat termékenynek, sokkal inkább a közoktatás kontextusában, az elkötelezett magyartanárok számára szolgálhat inspirációként.³⁶ Ily

32 SZILÁGYI Márton, *A megunhatatlan Jókai, avagy három a magyar igazság* (Fried István: *Jókai Mór életrajzai és más furcsaságok*), Alföld, 2025/10, 97–105, 98–99.

33 BÉNYEI Péter, *Emlékezőalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018, 227.

34 EISEMANN, *Műfaj és közeg...*, i. m.

35 Lásd VITÉZ Ferenc, *A „posztmodern” Jókai*, Magyar Nemzet, 2025. március 16., magyarhirlap.hu/velemeney/20250316-a-posztmodern-jokai; HACSEK Zsófia, *Jókai és tsai*, szofa.eu, 2025. november 2., <https://www.szofa.eu/iras/jokai-es-tsai-hacsek-zsofia-ajanlja-az-alfold-oktobere-szamat>.

36 Lásd Koós István gondolatébresztő tanulmányát: Koós István, *Mindenki kortársa: Jókai Mór*, Alföld, 2025/10, 90–97.

módon a szövegcentrikus elemzések a szélesebb körű Jókai-olvasás szempontrendszerének gazdagításához (vagyis a Jókai-olvasás népszerűsítéséhez) járulhatnak hozzá leginkább – függetlenül a korszakolásokat és terminológiai megjelöléseket érintő szakmai véleménypluralizmustól. A szövegközeli olvasatok képesek fölmutatni a Jókai-próza poétikai sokszínűségét, az író lankadatlan kísérletezőkedvét és megújulásra való képességét, melyről egyébként széleskörű konszenzus van a szakirodalomban. Hansági Ágnes és Hermann Zoltán már egy 2015-ben megjelent Jókai-tanulmánykötet előszavában tudatosította az irodalomtörténet-írásnak ezt a felelősségét. A 21. századi Jókai-olvasás egyik legfontosabb feladatának azt jelölték ki, hogy „az az új szemlélet, amely Jókait ma az egyetemi oktatásban és kutatásban a fiatal kutatógeneráció számára attraktívvá teszi, megjelenhessen a közoktatásban is, és Jókai megmenthető legyen a következő olvasógenerációk számára”.³⁷ Ez a kérdéskör azonban már átvezet bennünket a következő problémához: Jókai egykori popularitásának és jelenkori népszerűségvesztésének vizsgálatához.

A népszerű és/vagy olvashatatlan Jókai

Jókai egykori népszerűségének megértésében paradigmaticus változást hozott két összefoglaló igényű munka: Szajbély Mihály 2010-es Jókai-monográfiája és Hansági Ágnes 2014-ben megjelent *Tárca – regény – nyilvánosság* című kötete. Monografikus igényű kötetek közös vonása, hogy Jókai pályafutását, témaválasztásait és regénypoétikáját a 19. század második felének tágan értett médiakulturális viszonylatai között értelmezték, mindketten külön elemzést szánva a tárcaregény mediális feltételeinek, prózapoétikai eljárásainak és műfaji vonásainak.³⁸ Ennek nyomán pedig a korábban kárhoztatott „anekdotizmus” és az értéktelennek tekintett populáris műfajok kompozíciós-narrációs eljárásainak fölülvizsgálatára is sor került.³⁹ Szajbély egy hagyományos, a szélesebb olvasóközönség számára is befogadható életrajzi elbeszélésben tárgyalta az írói pályát, ugyanakkor a médiatörténeti perspektíva bevonásával – a „nagy mesemondó” képét megszüntetve megőrző módon – új portrét rajzolt a magyar mitológiát folytatásos tárcaregényekben föl- s kidolgozó szerzőről. Lényeglátó elemzését adta annak, hogy Jókai művészete (leginkább az 1850-es, '60-as években) a mese egyszerű formájának modern transzformációjával, a közelmúlt heroizálásával s mitikus alapszerkezetű történelmi-társadalmi regényeivel milyen módon tudott kapcsolódni a Világos utáni nemzeti irodalom törekvéseihez.⁴⁰ Figyelmet fordított a Jókai-életmű ember- és társadalomképének változásaira, egy-egy jellegadó Jókai-motívum nagyobb fesztávú alakulástörténetére is. Ehhez képest

37 HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, *Előszó* = „...író leszek és semmi más...” ..., i. m., 7–11, 8.

38 SZAJBÉLY, *Jókai Mór...*, i. m., 9–18, 148–158; HANSÁGI, *Tárca – regény – nyilvánosság...*, i. m.

39 Lásd például: HAJDU Péter, *Az anekdota mint a magyar élet tükré (1860: Jókai Mór megtartja akadémiai székfoglalóját = A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 418–429; Uő, *Jókai Mór A három királyok csillaga című elbeszélése és a detektívtörténet mintázata*, ItK, 2010/3, 195–203.

40 Mindehhez lásd SZAJBÉLY Mihály, *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Bp., Universitas, 2005; Uő, *Jókai Mór...*, i. m., 91–117, 141–148, 166–201.

Hansági Ágnes munkája a popularitásvád miatt „démonizált” tárcaregény működésének, illetve előzmény- és hatástörténetének teoretikus vizsgálatát végezte el a Jókai-életmű középpontba állításával, a Jókai-szövegek médiumváltásaira (színház, film) is kitérve.

Szajbély Mihály és Hansági Ágnes munkái nyomán voltaképp bevett eljárássá vált a 19. századi médiakultúra felől keretezni a Jókai-pálya és -szövegépítkezés különféle mozzanatait, s a kutatás ezzel párhuzamosan fölfedezte a „kapitalista” Jókait is, a 19. századi irodalmi gépezet nagy munkabírású figuráját.⁴¹ Hansági Ágnes, s nyomában sokan mások (Császtvay Tünde, Rózsafalvi Zsuzsanna, Szabó-Reznek Eszter, Kiss. A. Kriszta) tanulmányok sorában tárgyalták Jókai pályájának és életművének mediális beágyazottságát – a korabeli piacosodó sajtókultúrához és könyvkiadáshoz illeszkedő publikációs gyakorlatát éppúgy, mint nyilvános szerepléseinek tudatos koreográfiáját.⁴² E megközelítés elevenségét jól mutatja, hogy idén külön tudományos ülésszak is szerveződött a témában „Jókai, sajtó, nyilvánosság” címmel.⁴³

Ez a nézőpont egyre meghatározóbb a Jókairól szóló szélesebb körű kulturális diskurzusban is. Például a debreceni Déri Múzeum időszaki kiállítása is a modern sajtó és vizuális kultúra gazdag forrásanyaga (élclapirodalom, karikatúrák, képregények) segítségével igyekezett kedvet csinálni Jókaihoz.⁴⁴ S ha a szerző nevére rákeresve az internetes találatok anyagai közül nem az alulolvasottságot (vagy korszerűtlenséget) hangsúlyozó cikkekre kattintunk rá, bizton találkozunk oly gondo-

41 Lásd ZÁKÁNY TÓTH Péter, „A Jókai-írógép” = *Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Napkút, 2010, 478–538; HITES Sándor, *Jókai & Jókai*, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, It, 2014/4, 528–545; Uő, *A pénz mint papír és írás: Jókai esete a bankjegyekkel 1848-ban* = *Tény és fikció: Tudomány és művészet a nemzetépítés büvkörében a 19. századi Magyarországon*, szerk. LAJTAI Mátyás, VARGA Bálint, Bp., 2015, 63–81; Uő, *Az irodalom és a gazdaság valóságáról és fikтивitásáról* = *Uo.*, 131–163; HALMOS Károly, *Az arany emberei: Jókai Mór Az arany ember című regénye gazdasági kritikai nézőpontból*, Bp., Reciti, 2024. Bár kevésbé ismert, hasonló jelentőségű vállalkozás a *Jókai mint jogász* című többszerzős kötet, mely a 19. századi jogi gondolkodás és törvénykezési gyakorlat kontextusában jellemzi a szerző műveit: *Jókai mint jogász*, szerk. FAZAKAS Zoltán József, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2024.

42 Lásd például CSÁSZTVAY Tünde, *Nemzeti-szalon-garnitúra: Az epreskerti Jókai-szalon és Feszty-szalon* = *Uő, Erő Tér / Tér Erő: Élet- és társadalomformáló kapcsolatok a 19. század utolsó harmadának irodalmi életében*, Bp., Ráció Kiadó, 2017, 13–257; SZABÓ-REZNEK Eszter, *Az ajándékozás formái Jókai Mór félszázados írói jubileumán* = *Adomány, díj, jutalom, segély: A mecenatúra színeváltozásai az irodalomtörténetben*, szerk. HITES Sándor, KOLLÁR Zsuzsanna, Bp., Reciti, 2022, 179–192; RÓZSAFALVI Zsuzsanna, *A sajtó szerepe Jókai Mór életművében* = *Egy underground történet: Tanulmányok Lugosi András tiszteletére*, szerk. SZÉCSÉNYI Mihály, Bp., Gondolat, 2024, 121–133; KISS A. Kriszta, *Önéletírás, önnarráció és önéletrajzi fikció Jókai Mór autobiografikus kisprózájában*, doktori értekezés, Szeged, SZTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, 2025.

43 *Jókai, sajtó, nyilvánosság*, MTA Székház Felolvasóterem, 2025. április 24–25. A konferencia programját lásd <https://mta.hu/i-osztaly/jokai-sajto-nyilvanosság-114324>.

44 *Jókai másKÉPp: karikatúra-élclap-képregény*, Debrecen, Déri Múzeum, 2024. június 15. – 2025. június 15., <https://dehir.hu/kultura/jokai-morrol-szolo-kiallitas-nyilt-a-debreceni-irodalom-hazaban-fotokkal/2024/06/15/>.

latmenetekkel, amelyek Jókait kora médiasztárjaként, celebjeként, influenszereként s potenciális Netflix-gyárosaként igyekeznek beállítani.⁴⁵ Sőt, úgy tűnik, mintha Jókai 19. századi (és 20. század eleji) népszerűségének és világhírének hangsúlyozása az életmű olvasottságának visszaesésével szemben volna hivatott – egyfajta válaszreakcióként – ellensúlyt képezni.

A Jókai-életmű olvasottságát illetően érdemes felidézni Bényei Péter és Margócsy István korábbi helyzetértékeléseit. Bényei Gereben Ferenc olvasásszociológiai kutatásai alapján jutott arra, hogy az 1960-as években tetőzhetett az író népszerűsége, majd onnantól évtizedről évtizedre csökkenő tendenciát mutatott, míg nem „az ezredforduló környékére a Jókai-olvasás dinamikája elapadt”.⁴⁶ Margócsy István ezzel egyező megállapításokra jut recepciótörténeti összefoglalásában: „iskolai népszerűsége oly alacsony szintre esett, hogy jónéhány jeles irodalomtanár már akár a tananyagból való kihagyását sem helytelenítene.”⁴⁷

Úgy tűnik, hogy Jókai alakjának és életművének kortárs aktualizálhatósága és megszólíthatósága a bicentenáriumi emlékezeti törekvései ellenére is egyre kevésbé magától értetődő, és egyre inkább nehézséget jelent. Ez a jelenség persze a 19. századi magyar irodalom egészét érintő tendencia. Nem pusztán Margócsy azon megfigyeléséről van szó, miszerint Jókai „jelenléte a születő szépirodalomban [...] csekély mértékű”,⁴⁸ noha egyetértőleg érdemes fölhívni rá a figyelmet, hogy a 2025-ben megjelent tematikus Jókai-folyóiratszámok⁴⁹ közül kizárólag a *Helikon* (2025/16) közölt Jókai inspirálta szépirodalmat. S nem is csak arról, hogy magyartanárok és újságírók mellett időnként kortárs írók is szélsőségesen negatív véleményt fogalmaztak meg az elmúlt években Jókai nehézkes olvashatóságával, taníthatóságával (s a Jókai-regények avított világképével) kapcsolatban.⁵⁰ Hanem legalább ily mértékben arról is szó van, hogy a Jókai-prózának épp azon jellegzetességei húzták ki a talajt az életmű (korábban magától értetődő) olvasása alól, melyeknek egykorú népszerű-

45 Lásd BEKE Lehel, T. Szabó Levente: *Jókai Mór korának magyar Netflix volt*, transtelex.hu, 2025. február 15., <https://transtelex.ro/kultura/2025/02/15/t-szabo-levente-jokai-200-ev-in-terju>; ILYÉS Krisztinka, *Örülne-e Jókai egy Netflix-sorozat legyártásának?*, kultura.hu, február 18., <https://kultura.hu/orulne-e-jokai-egy-netflix-sorozat-legyartasanak/>; *Az első balatoni influenszer: Jókai és a Balaton turisztikai megteremtése*, veol.hu, 2025. június 24., <https://www.veol.hu/helyi-kozelet/2025/06/jokai-balaton-influenszer-botrany>; *Az első magyar influenszer a halálos ágyán is csak a hasára gondolt, politikai véleménye miatt számos rajongója meggyűlölte*, Magyar Nemzet, 2025. október 10., <https://magyarnemzet.hu/kultura/2025/10/jokai-mor-influenszer-kviz-scruton-ugron-zsolna>.

46 BÉNYEI, *Emlékezésalakzatok...*, i. m., 11.

47 MARGÓCSY, *Előszó...*, i. m., 24.

48 *Uo.*

49 Honismeret (2025/1), Magyar Nyelvőr (2025/1), Jelenkor (2025/2), Kortárs (2025/2), Erdélyi Helikon (2025/16); Alföld (2025/10).

50 MARGÓCSY, *Előszó...*, i. m., 23–25. Valamivel árnyalva Margócsy István egyébként helytálló diagnózisát: nem arról van szó, hogy az újabb magyar irodalom tematikus vagy műfaji síkon ne lépne párbeszédbe a 19. századi magyar epikával – gondoljunk Szilasi László, Milbacher Róbert, Péterfy Gergely, Spiró György kötetekre, vagy épp Visky András és Tompa Andrea történelmi nagyregényeire –, hanem inkább arról, hogy e szövegek épphogyan inkább elemelkednek a Jókai-féle elbeszélésmódtól a naturalista és/vagy posztmodern poétikák és autofikciós/biofikciós

ségét s hosszan, egészen a 20. század utolsó harmadáig tartó elismertségét köszönhetette.

Az elmúlt évek sajtó- és médiatörténeti kutatásai nagyon világosan megmutatták, hogy az 1850-es évektől kibontakozó Jókai-próza működésmódja, poétikája és alkotáslélektana elválaszthatatlan egy új típusú, modern (tárca)regényolvasó közönség létrejöttétől, a 19. század közepi sajtó differenciálódásától és piacosodásától, továbbá egy írni-olvasni tudásra épülő, azonban az olvasást inkább szórakozásként és rekreációs időtöltésként végző, egyre növekvő kultúrafogyasztó réteg kialakulásától. E lehetőségkomplexumot Jókai egy leginkább a „Dickensre, az idősebb Dumas-ra, illetve a Goncourt fivérekre jellemző írói szerep” hazai adaptálásával tudta igen kreatívan kiaknázni.⁵¹ E széles és heterogén olvasóközönség kultúrafogyasztási szokásainak és preferenciáinak napjainkig tartó változása (regény helyett film, film helyett televízió, tévé helyett streaming stb.) és a hagyományos polgári műveltség marginalizálódása alapvetően ásta alá az olvasáskultúra ázsióját úgy általában, s azon belül is az időben távolodó, egyre nehezebben befogadható irodalmi szövegek iránti érdeklődést. De mindez a 20–21. század technológiai fejlődésének és mediális átalakulásának tükrében egyáltalán nem meglepő.

Ennél lényegesebb lehet annak belátása, hogy a Jókai-prózának többek között épp az a jellegzetessége teszi egyre nehezkesebbé a művek befogadását, amelynek köszönhetően hosszú időn keresztül egyöntetű olvasói, sőt kritikai elismerésben részesült. Jókai műveinek egyszerre népies és urbánus, ízes és elegáns, mindenemű nehezkedéstől mentes, olykor az élőbeszédszerűség hangulatát keltő, mégis igen rétegzett nyelviségével kapcsolatban éppúgy pozitív véleményt fogalmaztak meg az életmű korabeli tekintélyes bírálói (Arany János, Gyulai Pál és Péterfy Jenő), mint a *Nyugat* nemzedékei és Jókai 20. század végi olvasói (Mészöly Miklós és Sütő András). Az életmű nyelviségének méltánylása többnyire a kemény kritikák, elmarasztaló ítéletek közepette is egyértelmű maradt.⁵² Jókai elbeszélő nyelve Jósika Miklós romantikus nyakatekertsége és Eötvös József barokkos terjengőssége után, Kemény Zsigmond ólomsúlyú prózájának alternatívájaként alkalmasnak találtatott a művelt magyar (tárca)regényolvasó közönség megteremtésére és kiszolgálására. S épp ez a sokszínű, változatos, „magyaros” és „modern” elbeszélő nyelv tűnik most rendkívül távolinak és idegennek: nemcsak az alap- és középfokú irodalomoktatás ifjú olvasóinak, de az „átlag” magyar kultúrafogyasztónak is. A Jókai-életműnek – a regényeknek éppúgy, mint a kisebb elbeszéléseknek vagy az újságprózának – egy rendkívül gazdag műveltségi és történeti referenciahalmaz, illetve egy szerfölött

beszédmódok felé. Emellett az sem tagadható el, hogy azon középgenerációs szerzők, akiknek műveiben tovább él a 19. századi nemzeti irodalom ihletése, voltaképp szaktudósok is (Szilasi, Milbacher), miközben a fiatalabb magyar prózában Jókai (és kortársai) hatása gyakorlatilag nem érzékelhető, még az intézményesített, iskolai olvasás ellenére sem.

⁵¹ HERMANN, *A nagy experimentátor...*, i. m.

⁵² Jókai nyelvéről lásd TOLNAI Vilmos, *Jókai és a magyar nyelv*, Magyar Nyelv 1925/1, 1925/2; N. DELY Zsuzsa, *A fiatal Jókai nyelve és stílusa*, Bp., Akadémiai, 1969; FÁBIÁN Pál, *A XIX. századi magyar nyelv és Jókai*, Magyar Nyelvőr, 1976/1, 3–7; valamint lásd még BALÁZS Géza és ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna írásait a *Magyar Nyelvőr* 2025/1-es számában.

tágas, latinos-németes-franciás (szaknyelvi zsargonokat és művelt-irodalmi allúziókat éppúgy magába olvasztó) utalásrendszer képezi az aranyfedezetét, melynek elsa-játítása nem akármilyen erőfeszítést és időbefektetést kíván a mai befogadótól. A 19. század közepének és második felének legismertebb, legolvasottabb, külföldön is ünnepeelt magyar írója tehát mára nehezen olvasható, exkluzív irodalomná vált, melyet leginkább az elkötelezett Jókai-kutatók (és sokszor egyben rajongók) olvasnak az értelmezői pluralizmus és az életmű kimeríthetetlen gazdagságának ígézetében. E felfedező újraolvasások egy része napirenden tartja, s komolyan is veszi a Jókai-befogadás mai dilemmáit, többek között a nagyregények helyett a novellák olvasására buzdítva az fiataliságot.⁵³ Hiszen a Jókait 19. századi „celebként” újrafogalmazó, illetve az egykori – nemzetközi léptékű – népszerűségét hangsúlyozó reprezentációs törekvések önmagukban aligha elegendők a „Jókai-világ” térvészítésének ellensúlyozására. Ahhoz, hogy az író iránti érdeklődés hanyatlásával szemben némi ellenhatás érvényesüljön, olyan filológiai és értelmezői alap kutatásokra is szükség van, amelyek képesek egy frissebb szövegváltozatot (és értelmezői változatot) kínálni az érdeklődő olvasóknak, illetőleg elmélyíteni és kellő árnyaltsággal fölmutatni a korábbi kutatásokban újragondolt „modern” és „populáris” Jókai-portrét is. E kérdés azonban már átvezet minket a Jókai-értelmezés utolsó tematikus csomópontjához.

Jókai életműve és/vagy személyisége

A további kutatási fejleményekről elsőre úgy vélhetnénk, hogy egyáltalán nem ütik át a szűkebb szakmai nyilvánosság kőfalait, hosszabb távon azonban a Jókai-émlékezet megújulásának megalapozó jellegű előmunkálatait jelenthetik.

Mindenekelőtt a Jókai kritikai kiadás munkálatai említendőek, amelyek 1963-tól gyűjtötték össze és adták közzé az író műveit. Bár a kilencvenes évek végén megtorpant a sorozat, később Eisemann György vette át a munkálatok irányítását, s ezzel megteremtette több új kötet kiadásának feltételeit. A 2014-ig tartó munka végül csak két kötetet eredményezett, ám ezek már megelőlegezték a Jókai-szövegváltozat későbbi orientációját. A Tarjányi Eszter és Rózsafalvi Zsuzsanna által sajtó alá rendezett edíciók ugyanis Jókai elbeszéléseit tartalmazták,⁵⁴ mivel a nagyregények kritikai kiadása már korábban megtörtént, a kisprózai korpusz (kisregények és elbeszélések) jelentős része viszont ez idáig textológiai szempontból (is) háttérbe szorult.⁵⁵ (Emellett persze vakfoltokat jelentenek a szerző levelezésének esetleges hiányosságai, politikai beszédeinek tetemes része, valamint költői és drámaírói munkássága, melyeknek kritikai feldolgozása nélkül az életmű, illetve annak értel-

⁵³ Lásd HANSÁGI, *Mit jelent... i. m.*

⁵⁴ JÓKAI MÓR, *Elbeszélések 1861–1862*, s. a. r. TARJÁNYI Eszter, Bp., Ráció Kiadó, 2012 (Jókai Mór Összes Művei); *Elbeszélések 1863–1864*, s. a. r. RÓZSAFALVI Zsuzsanna, Bp., Ráció, 2014 (Jókai Mór Összes Művei).

⁵⁵ Az *Elbeszélések* alsorozat 1971-ben indult meg, és az Eisemann vezette kutatócsoport létrehívásáig a folyamatosság igénye nélkül, jelentős hiányokkal dolgozta fel az Jókai-elbeszélések 1858-ig terjedő korpuszát.

mezhetősége szükségképpen töredékes marad.)⁵⁶ A kisprózai életmű újraértékelésének meghatározó állomása volt, hogy 2016-ban egy szélesebb közönséghez szóló, akár oktatási segédanyagként is hasznosítható válogatáskötet jelent meg a novellákból (*A Balaton vőlegényei*),⁵⁷ majd 2018-ban egy teljes tanulmánykötet vállalkozott arra, hogy fölmérje a Jókai-kispróza esztétikai teljesítőkéességét.⁵⁸ A kísérlet viszsaigazolta azt az egyébként széles körű vélekedést, hogy a Jókai-val való ismerkedést a nagyregények helyett manapság célszerűbb lehet a kisebb prózai alkotásokkal kezdeni.

A 2023-ban alakult „Jókai Mór Összes Művei kritikai kiadásának bicentenáriumi munkálatai” című OTKA-projekt azért jött létre, hogy új lendületet adjon a Jókai-filológia és a kritikai kiadás elakadt munkálatainak.⁵⁹ Feladatai közé tartozik a sorozat korábbi években megkezdett, ám a szerkesztés során félbemaradt kisprózai köteteinek sajtó alá rendezése és közreadása; a kritikai kiadás korábbi anyagainak digitalizálása; illetőleg egy korszerű, szemantikus adatbázis alapú Jókai-bibliográfia kidolgozása.⁶⁰ (Megemlítendő, hogy e kutatócsoport rendezte az emlékévet nyitó, Jókai Mór születésnapjára időzített reprezentatív tudományos konferenciát is.)⁶¹ Az ilyen jellegű alapkutatások elősegíthetik a Jókai-életmű kisprózai részének átfogóbb föltérképezését, szerepet vállalva a Jókai-szövegházban elkerülhetetlen újrarendeződésében, mely során Jókai munkássága idővel a monumentális regények helyett alkalmasint egyre inkább a rövidebb, kísérletezőbb, sokszor személyesebb hangvételű szövegek felől válhat szélesebb körben ismertté. E vélekedést erősíti legalábbis, hogy a 2020-tól bevezetett *Nemzeti Alapterv* (NAT) érettségi követelményként rögzítette Jókai Mór helyét a tananyagban; az általános iskolásoknak azonban – az említett tanulmánykötetben Hajdu Péter által elemzett – *A nagyenyedi két fűzfa* (1853) című elbeszélés lett kötelező olvasmány *A köszívű ember fiai* (1869) helyett. A középiskolai törzsanyagban pedig *Az arany ember* (1872) mellé két rövidebb elbeszélés, *A huszti beteglátogatók* (1860) és (az említett szöveggyűjteményben szintén szereplő) *A tengerszem tündére* (1854) került.⁶²

56 FRIED István, *Szövegek érintkezése a komikai térben: Jókai Mór verses travesztái*, ItK, 2016/1, 31–46; T. SZABÓ Levente, *Cseppfolyós szövegek Jókainál: A Bolondok grófja esete*, Helikon, 2025/16, 10–12.

57 A kötet egy korábbi balatonfüredi konferencia résztvevőinek kedvenc Jókai-novelláiból állt össze: JÓKAI Mór, *A Balaton vőlegényei*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2016.

58 *A kispróza nagymestere...*, i. m.

59 A kutatócsoport tagjait és szakmai célkitűzéseit lásd: <https://digiphil.hu/kiadasok/jokai-mor/jokai-mor-kutatocsoport/>.

60 Az adatbázis-alapú forrás- és szakirodalom-feldolgozás első eredményeit a kutatócsoport tagjai a 2025. februári Jókai-konferencián mutatták be poszter formájában. A Jókai-bibliográfia online elérhetősége: <https://itidata.abtk.hu/wiki/J%C3%B3kai-bibliogr%C3%A1fia>

61 „*Voltam szeretve és voltam gyűlölve, mint talán senki más*”: Jókai Mór öröksége: a Jókai-hagyaték és a magyar irodalmi hagyomány, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2025. február 17–19. A konferencia programját lásd https://oszk.hu/rendezvenyek/Jokai-200-bicentenariumi-konferencia_250217-19.

62 https://eduline.hu/kozoktatas/20240715_kotelezo_olvasmanyok_hetedik_es_nyolcadik_osztaly

Emellett más, Jókaihoz kapcsolható forrásanyagok periférikus – korábban ritkán elemzett, alig emlegetett – szegmensei is láthatóvá váltak. E törekvések egyik fontos fejleménye az író Nagy Bellához írott szerelmesvers-ciklusának kiadása Fülöp Dorottya sajtó alá rendezésében, melynek tétje nem annyira esztétikai jellegű, sokkal inkább életrajzi és irodalomszociológiai szempontból kínál újszerű távlatokat.⁶³ E részben magánhasználatú versek – Fülöp Dorottya alapos, kontextualizáló jegyzeteinek köszönhetően – új fénytörésbe helyezik a Jókai-életrajz egyik legvitatottabb epizódját, a második házasság körüli vitákat. Egyúttal jelentősen árnyalják az író napjainkban oly gyakran hangoztatott celebritás-szerepének megítélését, s érzékeltetik annak médiatörténeti szempontból is releváns árnyoldalait és problematikusságát is. Ide sorolhatók még azok a színháztörténeti kutatások, amelyek a Jókai mindennapjait körülvevő színházi kultúra és társadalmi közeg mélyebb megértéséhez kínálnak fontos adalékokat.⁶⁴ Említést érdemel továbbá Rózsaferi Zsuzsanna igen ígéretes vállalkozása, amely Jókai unokahúga, Peti Józsefné Váli Mari korábban csupán válogatásban közölt visszaemlékezésének teljes szövegű kiadását készíti elő; valamint a *Sárga rózsza* (1893) című kisregény 2001-ben előkerült, ma a debreceni Déry Múzeumban található kézírata nyomán megjelenésre váró forráskiadvány, mely Bényei Péter és Lakner Lajos szöveggondozásában fog megjelenni. E kezdeményezések mellett szólni kell az emlékév azon regionális érdekeltségű (eperjesi, svábhgyi, pápai, komáromi) konferenciáiról is, amelyek szempontrendszerükből adódóan gyakran az életrajz, az életmű és a lokális történeti hagyomány kölcsönhatásának kérdéseit állították a középpontba.⁶⁵

A Jókai-életrajz és -életmű kettősségének problematikája megfigyelhető a szöveggéközpontúbb kutatásokban is. Az elképzelt történeteket író, fiktív világokat teremtő regényszerzők esetében nem mindig magától értetődő, hogy az életrajzi

63 JÓKAI MÓR *versei Nagy Bellához: Forráskiadás*, szerk., bev., jegyz. FÜLÖP Dorottya, előszó SZILÁGYI Márton, Bp., Reciti, 2025 (ReTextum, 15). A kötetet a HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet és az MTA IKTB Textológiai Munkabizottsága 2025. november 6-án Kiss József-díjjal jutalmazta.

64 SZALISZNYÓ Lilla, *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből: Bajza József színiigazgatói működése. Kritikai kiadás*, Budapest, Ráció, 2022; „...nekem is van egy hőstetem, amivel dicsekedni lehet”..., i. m.; SZALISZNYÓ Lilla, *Textológiai és filológiai megfontolások Jókai Mór regényadaptációinak (újra)értelmezése kapcsán: Az arany ember példája*, ItK, 2021/6, 742–773; Uő, *A szabadságharc megidézése a színpadon (Jókai Mór: Keresd a szíved)*, Jelenkor, 2023/6, 689–698; T. SZABÓ, *Cseppfolyós szövegek Jókainál...*, i. m.

65 *A nemzeti mítosz és a nemzeti mítoszeremtő – Jókai Mór forradalma és szabadságharca*, Komárom, Brigetio Öröksége Látogatóközpont, 2025. április 28., program: <http://kgym.hu/?q=taxonomy/term/101>; *Jókai öröksége: Történelemszemlélet és nemzeti identitás Jókai életművében*, Eperjesi Egyetem, Magyar Nyelv és Kultúra Intézet, 2025. október 16-17., program: https://amikassa.sk/jokai-oroksege-tortenelemszemlelet-es-nemzeti-identitas-jokai-letmuveben/?fbclid=IwY2xjawNkUN5leHRuA2FlbQlXmABicmlkETBzNkN4VUpsQkwwbZAwDmhLAR4WDqs4CCH-hcwe5n2GTMwSuhJrNuCKzWjYsTRWdXHPwKNp8DOhrKRFcmV1swA_aem_RFikl2bBvv-0kykBZ4Gg3qg; *Jókai 200 emlékkonferencia*, Pápa, Református Ótemplom, 2025. szeptember 20. (tudósítás az eseményről: <http://www.refdunantul.hu/hir/mutat/25397/>;) Konferencia – Jókai Mór és a Svábhgy: „Édes szép zöld fáim”, Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény, 2025. november 18., <https://helytortenetiagyujtemeny.hu/events/konferenciafelhivas/>.

aspektus hangsúlyosan jelenjen meg a kutatói vagy olvasói érdeklődésben. Jókai esetében azonban – talán nem függetlenül az autofikciós irányultságú világirodalmi és elméleti trendektől – mindez egyre látványosabb méreteket ölt. E tendencia jól érzékelhető Török Zsuzsa, Bényei Péter és Török Lajos kezdeményező tanulmányaiból, valamint abból, hogy nemrégiben egy fiatal kutató, Kiss A. Kriszta önálló doktori értekezést szentelt az önéletrajzi Jókai-szövegek elemzésének.⁶⁶

Életrajz és életmű dinamikus viszonyának felmutatására, valamint a szélesebb körű Jókai-olvasás (voltaképp irreverzibilis) térvesztésére a kulturális tér különféle szereplői más-más módokon dolgoznak ki stratégiát. Noha a mai irodalomtatásban egyre gyakoribbak az életrajzi adatok magolását helytelenítő állásfoglalások, a kortárs muzeológia Jókai esetében is életrajz és életmű összefüggésrendszerének újszerű megközelítéseivel kísérletezik, a szerzői személyiség (társadalom)történeti aspektusait állítva a középpontba. A Petőfi Irodalmi Múzeum szeptemberben nyílt *Az üstökös, kit önlángja a végtelenbe visz* című új időszaki kiállítása – mely egyszersmind összekapcsolja az MTA alapításának 200. évfordulóját és az író születésének bicentenáriumát – Jókait olyan modern, polgári figuraként láttatja, aki élénken érdeklődött kora legkülönbözőbb tudományos diskurzusai iránt. Ennek megfelelően a tárlat tereiben hangsúlyosabb szerepet kapnak a kor természettudományos megismerését és technológiai fejlődését előtérbe állító Jókai-szövegek, úgymint a *Fekete gyémántok* (1870) és *A jövő század regénye* (1874).⁶⁷ (Ez utóbbi mű közelmúltbeli „reneszánsza” sem független a Jókai-újraolvasás tágabb folyamataitól: többek között a kiállítás egyik munkatársa, Veres Miklós is behatóan foglalkozott a tudományos fantasztikus irodalom egyik korai darabjaként is olvasható regénnyel.) Míg a szentendrei Skanzen Jókai-kiállítása (*Hogy csináljuk meg a földet.* – *A kertészkedő Jókai Mór*) hasonlóképp egyetlen témára felfűzve igyekezett újszerűen, képzőművészeti alkotások tükrében megrajzolni a „kertész Jókai” profilját,⁶⁸ az emlékévre időzített más időszaki tárlatok (Komárom, Debrecen) többnyire a Jókai-életutat és -életművet a lokális emlékezeti tradícióba integrálták.⁶⁹ E ponton említendő az író Erdélyhez fűződő kapcsolatát bemutató dokumentumfilm, amely Maksay Eszter rendezésében készül. Vélhetően a két éve bemutatott *Petőfi Erdélyben* című alkotáshoz hasonló megközelítést alkalmaz majd: a filmben narrátorként szereplő T. Szabó Levente irodalomtörténész a kurrens tudományos eredményekre támaszkodva, közérthető stílusban kalauzolja a nézőket

66 Török Zsuzsa, *Öregkor és az életút elbeszélése: Öntükröző eljárások Jókai kései verses önéletrajzában* = „...író leszek és semmi más...”, i. m., 46–59; BÉNYEI, *Emlékezésalakzatok...*, i. m., 311–358; Török Lajos, *Jókai-kontextusok*, Bp., Napkút, 2023; Kiss A. Kriszta, *Önéletírás, önnarráció és önéletrajzi fikció...*, i. m.

67 Kurátor: Rózsafalvi Zsuzsanna, megtekinthető: 2025. szeptember 11. – 2026. december 31., <https://pim.hu/kiallitas/jokai-200>

68 Lásd <https://skanzen.hu/hu/programok/zold-skanzen/jokai>

69 Lásd az említett kisebb tárlatokról szóló híradásokat: <https://hegyvidek.hu/aktualis/hirek/jokai-200-uj-idoszaki>; <https://bridgetio.hu/rendezvenyek/jokai-mor-idoszaki-kiallitas/>; <https://confessio.reformatus.hu/v/jokai-emlekkiallitas-debrecenben-csorba-david/>.

Jókai életének és munkásságának Erdélyhez kapcsolódó helyszínein.⁷⁰ Életrajz és életmű kettőssége az évfordulóról megemlékező színházak repertoárjában is jelen van: néhány színház inkább a lokalitásra támaszkodva közelíti meg a szerző alakját, és a városukhoz szorosabban kapcsolódó darabokat mutatja be, ahogy például a Komáromi Jókai Színház *Az elátkozott család* (1858) adaptációját, a debreceni Csokonai Nemzeti Színház pedig *A debreceni lunátikust* (1875).⁷¹ Ugyanakkor a Karinthy Színház, a Győri Nemzeti Színház, a Műpa és a Budapesti Operettszínház kifejezetten a szerző alakját meglevenítő előadásokkal, irodalmi estekkel rukkolt elő, nemritkán a szerző autofikciós szövegeinek fölhasználásával.⁷²

Mint szó esett róla, az emlékév kormányzati finanszírozásából népszerűsítő szándékú, Jókai életét vagy munkásságát földolgozó (mozgóképes és színházi adaptációk készítését támogató) pályázatok is meghirdetésre kerültek a Kertész Imre Intézet koordinálásában. A Kertész Intézet YouTube-csatornáján elérhető ismeretterjesztő tízrészes shortvideó-sorozat a hagyományos műveltségterjesztés szemléletével – valamint közgyűjteményi dolgozók szaktudásának, illetőleg a közgyűjtemények tárgyi, kézirat- és könyvhagyatékának hathatós igénybevételével – szintén az író alakját, élettörténetét állítja előtérbe, többféle művelődéstörténeti nézőpont fölillantásával. Terjedelme és koncepciója alapján ebből az anyagból érdemi következtetések levonására egyelőre nincs lehetőség.

A könyvpiac szakemberei sem elsősorban maguknak a Jókai-szövegeknek az újrakiadását és népszerűsítését találták adekvát eszköznek a bicentenárium kiaknázásához. Egyes kiadók persze megjelentettek Jókai-regényeket modern küllemű zsebkönyvek formájában,⁷³ egy-egy tematikus Jókai-válogatás is felbukkant a 2024-es, 2025-ös új könyvek között,⁷⁴ illetve az is előfordult, hogy épp egy Jókai életrajzát feldolgozó munka szolgált inspirációképp egy Jókai-regény újrakiadásához.⁷⁵ Minden jel arra mutat azonban, hogy Jókai könyveinél idén kapósabbak

70 TAKÁTS D. Ágnes, *Jókairól forgattak filmet aradi helyszíneken is*, Nyugati Jelen, 2025. május 6., <https://www.nyugati jelen.com/kultura/jokairol-forgattak-filmet-aradi-helyszineken>.

71 A Komáromi Jókai Színház társulatának darabját Győrben is bemutatták, lásd: <https://www.jokai.sk/repertoar/AZ-ELATKOZOTT-CSALAD--486>; <https://gyoriszin haz.hu/eloadasok/az-elatkozott-csalad/>. *A debreceni lunátikus* színházi adaptációját 2025. december 5-én mutatják be: <https://csokonaiszin haz.hu/eloadasok/jokai-mor-a-debreceni-lunatikus/>.

72 Lásd <https://operett.hu/repertoar/jokai-szal on>; <https://papageno.hu/intermez o/2025/11/jokai-elete-munkassaga-mupa-literarium-extra/>; <https://www.kisalfold.hu/helyi-kultura/2024/10/pillanatok-jokai-eletebol> <https://kultura.hu/ismeretlen-jokai-moric-a-karinthy-szin hazban/>

73 A Magvető ősszel piacra dobta *A tengerszemű hölgyet* „A nagy mesemondó különleges ön-életrajza” alcímmel; a POKET zsebkönyvek idei sorozatában szintén megjelent *A tengerszemű hölgy*, valamint *A gazdag szegények*, az *Egy asszonyi hajszál*, az *Egy ember, aki mindent tud* és *A cigánybáró*; az Animusnál megjelent *A szerelem bolondjai*.

74 Lásd *Jókai Karácsonya*, vál. KIRÁLY Levente, Bp., Corvina, 2024; *Jókai gondolatai*, Bp., Tinta, 2025.

75 „[...] a Magvető szerkesztőinek például *A tengerszemű hölgy* tetszett meg annyira a könyvem szerkesztési munkálatai közben, hogy a kiadó megjelentesse.” OWAIMER Oliver, *Jókai-beszélgések: Szécsi Noémi*, Jelenkor Online, 2025. szept. 26., <https://www.jelenkor.net/interju/3828/jokai-beszelgetesek-szecci-noemi>

voltak a Jókai életét bemutató vállalkozások. Mint például Kiss A. Kriszta életrajzi gyerekkönyve (*A fiú, aki mindent el akart mesélni*), amely éppen a szerző által elemzett autobiografikus Jókai-szövegek felhasználásával igyekezett gyerekeknek szóló, többszólamú szerkezetben életrajzi narratívába rendezni az író pályafutását.⁷⁶ Végül megemlítené a 2025-ös év egyik figyelemre méltó tudományos-ismeretterjesztő kötete, Szécsi Noémi *Jókai és a nők* című munkája, amely a megújulni látszó Jókai-értés egyik leghatékonyabb közvetítőjének bizonyult: látványosan érzékelteti, miként hasznosulhatnak az életrajzi és filológiai kutatások a szélesebb nyilvánosság számára is hozzáférhető, szakszerű műveltségterjesztésben.⁷⁷ A kötet témaválasztása nyilvánvalóan történeti tudományokban mostanság igen népszerű, a 19. százados kutatásokban is egyre nagyobb teret nyerő nőtörténeti kutatásokból inspirálódott,⁷⁸ hiszen a Jókai-jelenséget az írófejedelm környezetében lévő (s az általa így sokáig ki is takart) női szereplők írásaiból, élettörténetéből kísérli meg megérteni, beépítve értelmezésébe a Jókai-művek sokat vitatott nőalakjait is. A kötet sikerét jól mutatja, hogy két hónappal a megjelenés után újranyomták, 2025 februárja óta pedig több mint harminc bemutatója volt az országban és a határon túl. Szerzőjét számos könyvtárba, művelődési házba hívták előadást és rendhagyó irodalomórát tartani, podcastok és interjúk sokaságában kérdezték Jókairól, illetve az eddig megjelent recenziók alapján a kötet kritikai visszhangja is szinte egyöntetűen pozitív.⁷⁹ A *Jókai és a nők* esetében a téma, a rendhagyó megközelítés, a szerző, az emlékévé és a kiadói stratégia szerencsés találkozása megmutatta, hogy az életrajz és az életmű új összefüggésekbe helyezésével csakugyan témává (akár divatossá) válhat egy 19. századi szerző a szélesebb kulturális közbeszédben is. Az már azonban hozzáállás kérdése, hogy a Szécsi Noémi-könyv életrajz-népszerűsítő sikerét ki miképp értékeli a csökkenő (Jókai-)olvasás kontextusában.

A Jókai-bicentenárium jó alkalom arra, hogy számot vessünk azzal, miképp alakult-formálódott az író szerepe, megítélése és olvasása az elmúlt évtizedekben, s hogy milyen lehetőségei nyílhatnak a Jókai-értésnek a 21. századi kulturális térben. A kép ellentmondásos: miközben a Jókai-kutatás új lendületet kapott és a tudományos érdeklődés látványosan megerősödött, Jókai olvasói fokozatosan megfogat-

76 Kiss A. Kriszta, *A fiú, aki mindent el akart mesélni: Egy elveszett Jókai-önéletrajz*, Bp., Móra-Naphegy, 2025.

77 Szécsi Noémi, *Jókai és a nők*, Bp., Magvető, 2025.

78 Szécsi Noémi korábban társszerzőként, Géra Eleonórával már jelentetett meg tudományos-ismeretterjesztő nőtörténeti könyveket, s az utóbbi években két önálló munkát is publikált (*Lányok és asszonyok aranykönyve*, 2019; *Régen minden lánynak jutott férj*, 2024).

79 CODÁU Annamária, *A kedvenc bűvölete*, Élet és Irodalom, 2025. jún. 13.; NAGYGÉCI KOVÁCS József, *Új Jókai-regény*, Revizor, 2025. júl. 8.; CSIKÓS Gréta, *Milyenek a nők, és milyen Jókai?*, Alföld, 2025/10, 105–109; BORSOS J. Gyöngyi, *Enyém, tied, övé*, Helikon, 2025/16, 26; PUSZTAI Ilona, *A nap tűzében elégett asszonyok*, Irodalmi Jelen, 2025. okt. 10., <https://www.irodalmijelen.hu/2025-okt-10-1100/nap-tuzeben-elegett-asszonyok>.

koztak, s e szélesebb olvasóközönség inkább eltávolodni látszik attól a kulturális közegetől, amelyben a Jókai-szövegek fogyasztása magától értetődő volt.

A Jókai-próza iránti érdeklődés fölkelésének kézenfekvő stratégiája, hogy azokra a kísérletező poétikai eljárásokra, narratív újításokra irányítsuk a figyelmet, amelyek az életmű belső sokszínűségét tükrözik. Az elmúlt időszakra és az emlékévre nézve is ez az értelmezői irány tűnik az egyik legmeghatározóbbnak. Ennek nyomán a „modern Jókai” (szakmai körökben is még csiszolódó) problematikája lett a fókuszpontja annak az újraértékelési folyamatnak, amely az életművet a kortárs befogadás számára is elérhetővé kívánja tenni, fölillantva annak sokrétűségét, nyelvi és poétikai gazdagságát. Ezzel párhuzamosan Jókai mint modern, polgári egzisztenciát teremtő, világhírnévre szert tevő szerző is előtérbe került, miközben műfajilag heterogén életműve a populáris kultúra horizontján médiatörténeti perspektívájú értelmezési kísérletekkel gazdagodott. E két párhuzamos, egymást kiegészítő megközelítési stratégiából érthető meg a Jókai egykori népszerűségét biztosító egyik legfontosabb írói módszer, az ún. „kettős kódolás”, amely a műveket egyszerre tette hozzáférhetővé a populáris és az elit olvasóközönség számára. Csakhogy a 21. században épp ez az inkluzivitás látszik kiveszni a Jókai-szövegek hatásfunkciójából. A Jókai-olvasás döntően egy szűkebb szakmai közeg elfoglaltságává vált, anélkül hogy a szélesebb (populáris) kultúrában az új helyét megtalálta volna. E paradox helyzetből pedig *önmagában* nem vezet ki sem az író alakjának divatossá, „szerethetővé tétele”, sem pedig a revitalizáló hatású újraolvasások gyakorlata. Épp ezért meghatározó szerepe lehet azoknak a filológiai kutatásoknak is, amelyek egy új, a mai befogadói elvárásokhoz jobban igazodó szövegkánon kirajzolását alapozhatják meg, valamint új források bevonásával képesek lehetnek a szerző alakját és életrajzát a mai olvasók számára is érdekfeszítőbb perspektívából láttatni.

Az efféle, természetüknél fogva kevésbé látványos, csupán hosszú távon megtermékenyítő (életrajzi, szövegfilológiai) kutatások azonban stabil, működőképes kulturális intézményrendszert feltételeznek. Ilyenről pedig napjainkban aligha szólhatunk lelkesítő hangon. Ami végső soron talán nem ad föltétlenül okot az aggodalomra, hiszen a filológus is olyan, mint Jókai medvéje *Az új földesúr* című regény zárlatában – akkor bújik elő az odújából, amikor a körülmények ezt a legkevésbé indokolják. És a medvének mindig igaza van:

„Ha azt látja, hogy szép napfényes idő van, a hó olvad, az ég tavaszkék, ostoba cinkék elhamarkodott himnuszokat cincognak a képzelt tavasznak, s lombnak nézik a fán a fagyöngyöt, pedig lép lesz abból, melyen ők megfogulnak; ha lágy, hízalgő szellők lengedeznek, akkor a medve – visszamegy odújába, pihent oldalára fekszik, talpa közé dugja az orrát, s még negyven napot aluszik tovább; – mert ez még csak a tél kacérkodása; mint a régi rendszer minisztériuma szabadelvű program mellett.

Ha azonban gyertyaszentelő napján azt látja a medve, hogy rút, zimankós förmeteg van; hordja a szél a hópelyhet, csikorognak a fák

sudarai, s a lobbált száraz ágon ugyancsak károg a fekete varjúsereg, mintha mondaná: reszkessetek, sohasem lesz többet nyár; a tél megígérte nekünk, hogy már most örökké fog tartani; mi kivettük árendába a szelet, fújatjuk, amíg nekünk tetszik; a nap megvénült, nincs többé semmi ereje, elfelejtkezett rólatok! Kár várnotok! – Ha jégcsap hull a fenyők zúzmarázos szakálláról; ha a farkas ordít az erdő mélyén; akkor a medve megrázza bundáját, megtörli szemeit és kinn marad; nem megy vissza többet odújába, hanem nekiindul elszánt jókedvvel az erdőnek.

Mert a medve tudja azt jól, hogy a tél most adja ki utolsó mérgét. Csak hadd fújjon, hadd havazzon, hadd dörömbölgjön: minél jobban erőteli haragját, annál hamarább vége lesz.

S a medvének mindig igaza van.”⁸⁰

80 JÓKAI Mór, *Az új földesúr* (1862), s. a. r. KULCSÁR Adorján, Bp., Akadémiai, 1963 (Jókai Mór Összes Művei: Regények), 340–341.